

бувачів / За заг.ред. А.П. Гетьмана. - Х.: Нац. юрид. акад. України, 2008. - С. 475-458; Бочковий О.В. Правові аспекти судового контролю в оперативно-розшуковій діяльності // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. "Проблеми наукового забезпечення вдосконалення й розвитку оперативно-розшукової діяльності в Україні". Спецвипуск № 4. У 2-х ч. Ч. 2. - Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2007. - С. 124-128.

5. Лист Верховного Суду України вих. № 33/26 від 23.10.2009 р. (відповідь на запит ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка щодо кількості наданих судами України дозволів на проведення деяких оперативно-розшукових заходів, що тимчасово обмежують конституційні права громадян).

6. Про категорії оперативно-розшукових справ див. докладніше: Основы оперативно-розыскной деятельности в Украине (понятие, принципы, правовое обеспечение). Часть первая. Учебное пособие / Э.А. Дидоренко, Б.И. Бараненко, В.А. Глазков, Н.И. Курочка, В.А. Сипоков, А.Г. Цветков; под ред. проф. Виленской Э.В.; МВД Украины, ЛАВД. - Луганск: РИО ЛАВД, 2006.

Стаття надійшла до редколегії 08.07.2010 р.

УДК 343.346

В.В. Віскунов

■ **СУСПІЛЬНА НЕБЕЗПЕЧНІСТЬ ЯК УМОВА
КРИМІНАЛІЗАЦІЇ СКЛАДУ ЗНИЩЕННЯ,
ПІДРОБКИ АБО ЗАМІНИ НОМЕРІВ ВУЗЛІВ
ТА АГРЕГАТІВ ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ**

У статті дається характеристика суспільної небезпечності як умови криміналізації складу знищення, підробки або заміни номерів вузлів та агрегатів транспортного засобу.

Ключові слова: *знищення, підробка, заміна, криміналізація, суспільна небезпечність, транспортний засіб, ідентифікаційний номер.*

В статье дается характеристика общественной опасности как условия криминализации состава уничтожения, подделки или замены идентификационных номеров транспортного средства.

Ключевые слова: *уничтожение, подделка, замена, криминализация, общественная опасность, транспортное средство, идентификационный номер.*

This article gives a characteristic of public danger how condition criminalization of composition destruction, falsification or substitution identification numbers of vehicle.

Key words: *destruction, falsification, substitution, criminalization, public danger, vehicle, identification number.*

Одним із пріоритетних напрямків діяльності будь-якої цивілізованої держави є протидія злочинності. У науці кримінального права, така діяльність, що здійснюється засобами кримінальної репресії, а саме, за допомогою засобів матеріального кримінального права, називається кримінально-правовою політикою держави¹. Кримінально-правова політика, як справедливо зазначає А.А. Митрофанов, повинна відповідати наступним принципам, а саме: 1) економії кримінально-правової репресії; 2) доцільності кримінально-правової політики; 3) диференціації кримінальної відповідальності та індивідуалізації покарання; 4) невідворотності кримінально-правового реагування на вчинений злочин². Одними із основних напрямків кримінально-правової політики є криміналізація і декриміналізація суспільно-небезпечних діянь.

Проблема криміналізації, як пише М.А. Кауфман, має саме пряме відношення до виявлення та усунення прогалин у кримінальному праві. Більше того, криміналізація завжди припускає усунення прогалини у кримінальному праві.

Наявність прогалини є, звичайно, великим недоліком законодавства, вона приводить до того, що практичні органи опиняються беззбройними перед обличчям очевидного негативного суспільно небезпечного явища. Разом з тим, не меншу шкоду несе надмірна криміналізація, хоча ця шкода і не так очевидна³.

Наприклад, М.І. Мельник відзначає, що аналіз законотворчої практики з кримінально-правових питань свідчить про наявність системних і численних проблем у питаннях підготовки та прийняття нових кримінальних законів. По-перше, за часи незалежності в Україні не сформовано чіткої і науково обґрунтованої стратегії забезпечення правопорядку та протидії злочинності. По-друге, не існує, бодай приблизного, плану законодавчої діяльності у цій сфері. По-третє, пропозиції з удосконалення кримінального закону ініціюються з різних центрів, вони є неузгодженими, а нерідко – й протилежними за змістом. Певною мірою це стосується й самого парламенту, у комітетах якого часом розглядаються різні законодавчі пропозиції щодо зміни кримінального закону з одного і того самого питання. По-четверте, абсолютна більшість такого роду законодавчих ініціатив спрямована на розширення сфери дії кримінального закону та посилення кримінальної відповідальності. Фактично йдеться про те, що пріоритетом у цій діяльності визначено подальшу криміналізацію

¹ Див.: Митрофанов А.А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація. Дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2005. – С. 35.

² Див.: Там само. – С.66 – 74.

³ Див.: Кауфман М.А. Проблемы в уголовном праве: понятия, причины, способы преодоления. – М.: Издательство "Юрлитинформ", 2007. – С. 276 – 277.

певних видів діянь. Судячи з усього, в основу цього вибору покладено розуміння кримінально-правових заходів як найефективніших правових засобів впливу на поведінку людей. Насправді, дія кримінально-правових засобів є досить обмеженою, а самі вони за своєю природою можуть застосовуватися як засоби крайньої необхідності¹.

Таким чином, можна стверджувати, що на сьогодні не існує чіткої, системної, науково обґрунтованої кримінально-правової політики в Україні. Як відзначає М.І. Мельник, до кримінального закону звертаються не виправдано часто, прагнучи "втянути" у сферу дії кримінального закону нові діяння, нових суб'єктів, нові суспільні відносини². Вважаємо також, що це неправильно.

Оцінкою кримінально-правової політики держави є ефективність протидії злочинності кримінально-правовими засобами, що також залежить від рівня наукових досліджень даної проблеми, тобто кримінально-правового забезпечення. У свою чергу, рівень наукових досліджень має забезпечуватися глибоким та ґрунтовним розробленням понять і визначень, які містяться в нормах різних галузей законодавства, у тому числі кримінального. Такий підхід буде сприяти не тільки правильному застосуванню норм чинного законодавства, але й його вдосконаленню.

Визначення підстав і меж криміналізації є одним з найважливіших та спірних питань науки кримінального права. Але беззаперечним є те, що науково обґрунтовані і свідомо застосовувані загальні правила і критерії оцінки допустимості кримінально-правової новели – принципи криміналізації, покликані забезпечити ефективність і соціальну обумовленість кримінально-правових норм³.

Соціальна обумовленість криміналізації діяння викликана наявністю системи факторів, завдяки яким визначаються суспільно небезпечні форми індивідуальної поведінки та визнається допустимість, можливість та доцільність кримінально-правової заборони. Саме за наявності таких умов можна констатувати обґрунтованість та суспільну необхідність кримінально-правової протидії відповідному діянню.

Криміналізація є процесом виявлення суспільно небезпечних видів поведінки людини, визнання допустимості, можливості і доцільності

¹ Див.: Швець В.Д., Гришак В.М., Василькевич Я.І., Гацелюк В.О. Законодавча реалізація кримінально-правової політики: аналіз законопроектної діяльності Верховної Ради України V скликання з питань кримінального права / Вступне слово проф. Мельника М.І. - К.: Атака, 2008. - С. 7 - 8.

² Див. там само. - С. 13.

³ Див.: Основания уголовного-правового запрета: Криминалізація и декриминалізація / [В.Н. Кудрявцев, П.С. Дагель, Г.А. Злобин и др.]; Отв. ред. В.Н. Кудрявцев, А.М. Яковлев]. - М.: Наука, 1982. - С. 208.

кримінально-правової протидії ним і фіксації в кримінальному законі конкретних видів діянь осіб в якості злочинних та кримінально каранних¹.

Творчий науковий пошук учених у цьому напрямку являється вельми результативним, і у теперішній час наука кримінального права має достатньо широкий набір факторів (норм, підстав, принципів, умов, завдань, еталонів поведінки, критеріїв) оцінки ступеня небезпеки того чи іншого діяння, віднесення його до числа злочинних і кримінально-караних². Процес створення та прийняття правових норм вимагає їх всебічного й глибокого обґрунтування, дослідження з філософських та соціологічних позицій з урахуванням інтересів суспільства³.

Так, В.А. Мисливий справедливо стверджує, що одним із важливих чинників, що необхідно врахувати при криміналізації суспільно небезпечних діянь, є масштаби шкоди, яку вони заподіюють або загрожують заподіяти суспільству. Суспільна небезпека залишається найбільш суттєвим критерієм суспільно небезпечних посягань, розкриває їх зміст, є показником того, чому законодавець визнає діяння злочинними.

Криміналізація вимагає досконалої нормативно-правової бази, адже не може ставитися у вину порушення, якщо конкретне правило, норматив, стандарт або заборона не мають чіткого правового окреслення у положеннях, правилах, інструкціях, настановах, що стосуються безпеки дорожнього руху⁴.

Суспільна небезпека виступає якісним показником соціальної властивості і природи злочину і є його єдиною матеріальною ознакою. Порушення заборони означає і протиправність злочину. Злочин – діяння, небезпечне за змістом і протиправне за формою. Суспільна небезпека – об'єктивна категорія, так як її природа не залежить від довільної оцінки законодавця або суду. Законодавець не вбачає злочин, а, досліджуючи життя суспільства, відкриває суспільну небезпеку тих чи інших учинків людей як об'єктивну реальність (або виходить із припущення, що вона може виникнути), оцінює її характер і масштаб, а лише потім приймає рішення про доцільність боротьби з ними кримінально-правовими засобами. Діяння забороняються тому, що вони суспільно небезпечні, але

¹ Див.: Митрофанов А.А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація. Дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2005. – С. 82.

² Див.: Борисов В.И., Гизимчук С.В. Уголовная ответственность за нарушение правил норм и стандартов, обеспечивающих безопасность дорожного движения. Х: Консум, 2001. – С. 5.

³ Див.: Мисливий В.А. Злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту: Монографія. – Д.: Юрид. акад. Мін-ва внутр. справ, 2004. – С. 99.

⁴ Див. там само. – С. 100, 103.

не стають небезпечними тоді, коли забороняються. Оцінка законодавця та його рішення означають надання суспільно небезпечному діянню якості забороненого, а порушенню заборони – протиправності. Суспільна небезпека придбає свою правову форму і стає властивістю злочину. Вбачається справедливим ствердження про те, що безшкідливих злочинів не існує. Ствердження про існування діянь, які не спричиняють шкоди об'єкту посягання, суперечить реальному ставленню між діянням та його об'єктом і ґрунтується на підміні поняття об'єкта злочину його предметом. Як би не був сконструйований склад відповідного злочину (матеріальний, формальний, усічений), його конструкція визначає лише момент юридичного закінчення злочину. Властивість же злочину – порушувати певну область суспільних відносин – об'єднує всі форми злочинної діяльності в єдину соціальну й правову категорію¹.

Криміналізація, з огляду на її сутність та мету, є способом розв'язання важливих проблем – соціальних, економічних, політичних. При цьому – одним із багатьох способів і, як вже зазначалося, не пріоритетним. Вона не може замінити економічних, політичних, соціальних, а також інших правових – цивільно-правових, господарсько-правових, адміністративно-правових тощо – засобів впливу на злочинність².

Законодавча оцінка суспільної небезпеки певного виду злочину – результат узагальнення типових властивостей групи злочинів, а судова оцінка розповсюджується на конкретний вчинок людини. Вони співвідносяться як загальне та конкретне. Конкретний злочин належить цієї спільності і не може не нести на собі прояв її властивостей. Тому, вирішуючи питання про криміналізацію, тобто про заборону певних діянь під погрозою кримінального покарання, законодавець у числі багатьох факторів, які визначають доцільність заборони та розміру покарання, має враховувати розповсюдженість тих чи інших суспільно небезпечних діянь.

Усунення прогалін має базуватися на результатах вивчення практики застосування кримінально-правових норм, теоретичних розробках науки кримінального права і кримінології, а також достатньо широкому обговоренні розроблених новел науковою спільнотою та практичними

¹ Див.: Уголовное право России: Общая часть: Учебник / Под ред. Н.М. Кропачева, Б.В. Волженкина, В.В. Орехова. – СПб.: Издательский Дом С.-Петербург. гос. ун-та, Издательство юридического факультета С.-Петербург. гос. ун-та, 2006. – С. 335 – 336.

² Див.: Швець В.Д., Гришак В.М., Василькевич Я.І., Гацелюк В.О. Законодавча реалізація кримінально-правової політики: аналіз законопроектної діяльності Верховної Ради України V скликання з питань кримінального права / Вступне слово проф. Мельника М.І. – К.: Атака, 2008. – С. 8.

співробітниками. Це дозволить попередити виникнення небажаних початкових прогалин, які виявляються одразу після видання законодавчого акту¹.

Водночас, криміналізації має передувати ретельне і глибоке вивчення цих проблем, в результаті чого необхідно одержати чіткі й однозначні відповіді на низку питань і, передусім, на такі: 1) чи взагалі існує у цьому випадку проблема, яка може бути розв'язана за допомогою криміналізації; 2) чи є характер та ступінь шкідливості (небезпечності) діяння достатнім для визнання його злочином; 3) чи є необхідність у створенні нової кримінально-правової норми, яка передбачила б відповідальність за таке діяння (чи вичерпані інші можливі засоби для розв'язання цієї проблеми, чи придатні для її розв'язання кримінально-правові засоби і наскільки вони можуть бути ефективними); 4) як правильно зафіксувати у кримінальному законі сутність криміналізованого діяння (які істотні ознаки передбачити як обов'язкові)?

Ігнорування цих питань взагалі чи одержання на них недостатньо чітких та обґрунтованих відповідей може стати причиною (як правило, саме так і відбувається) помилок в криміналізації діянь з усіма правовими, соціальними та іншими наслідками, що з цього випливають. Воно може призвести до помилкової криміналізації – необґрунтованої, надмірної, неповної або неправильної².

Враховуючи викладене, виникає питання, чи не є склад знищення, підробки або заміни ідентифікаційних номерів транспортного засобу, передбачений у ст. 290 КК України, саме прикладом помилкової криміналізації?

Суспільна небезпечність найголовніша та необхідна умова криміналізації діяння. Наприклад, М.І. Хавронюк навіть називає її єдиною підставою криміналізації діянь (окрім підстави він виділяє також умови криміналізації). Суспільна небезпечність діяння проявляється в загрозі заподіяння або в заподіянні шкоди об'єктам кримінально-правової охорони³.

Щодо складу знищення, підробки або заміни ідентифікаційних номерів транспортного засобу, то М.І. Хавронюк вважає, ст. 290 КК України прикладом надмірної криміналізації. Він стверджує, що дії, передбачені ст. 290 КК, по суті являють собою приховування незаконного заволодіння

¹ Див.: Кауфман М.А. Пробелы в уголовном праве: понятие, причины, способы преодоления. - М.: Издательство "Юрлитинформ". 2007. - С. 276 - 277.

² Див. там само. - С. 8.

³ Див.: Уголовное право Украины: Общая часть. Учебник / Отв. ред. Кондратьев Я.А. / Под ред. Клименка В.А., Мельника Н.И. - К.: Атика, 2002. - С. 55.

транспортного засобу (у деяких випадках – приховування іншого злочину). За відсутністю ст. 290 КК, якщо такі дії заздалегідь не обіцяні, їх слід кваліфікувати, за наявності інших необхідних ознак, за статтями 209 або 396 КК, а якщо заздалегідь обіцяні, – за ч. 5 ст. 27 КК і за іншою відповідною статтею¹.

Хоча, згідно із п. 17 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 15 квітня 2005 р. № 5 “Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом”, суб’єктом злочину за ст. 209 КК може бути як особа, яка одержала кошти чи інше майно злочинним шляхом, так і та, котра заздалегідь пообіцяла вчинити передбачені цією статтею дії для легалізації коштів чи майна, одержаних внаслідок вчинення предикатного діяння².

Крім того, за ст. 396 КК України можна кваліфікувати лише приховування тяжкого або особливо тяжкого злочину. В іншому випадку, якщо в діях винного будуть відсутні ознаки ст.ст. 209 і 396 КК, то знищення, підробку або заміну ідентифікаційних номерів транспортного засобу слід визначати незлочинними або взагалі правомірними? Однак, з такою думкою погодитися не можна.

Підкреслимо, що на нашу думку, криміналізація знищення, підробки або заміни ідентифікаційного номера транспортного засобу є достатньо обґрунтованою. Це самостійне суспільно-небезпечне діяння, котре слід кваліфікувати як злочин, якому, у першу чергу, притаманні свої специфічні основний безпосередній об’єкт і предмет злочину, а також небезпечні форми поведінки людини у вигляді знищення або підробки ідентифікаційного номера транспортного засобу. Суспільна небезпечність досліджуваного злочину визначається не тільки метою приховати раніше вчинений злочин (злочини), іноді й будь-які правопорушення, а перш за все, наявністю кваліфікованого способу обману у формі знищення, підробки або заміни ідентифікаційного номеру транспортного засобу для досягнення зазначеної мети, а також мети вчинення злочинів у майбутньому. Такого роду обман може бути вчиненим і будь-якою злочинною метою і є суспільно небезпечним завдяки тому, що спрямований стосовно транспортного засобу як об’єкта права власності, джерела підвищеної безпеки та державної реєстрації та обліку. З цього випливає, що

¹ Див.: Хавронюк М.І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України. – К.: Істина, 2004. – С. 319.

² Див.: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 квітня 2005 р. № 5 «Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом» // Вісник Верховного Суду України. – 2005. – № 5. – С. 9 – 12.

знищенню, підробці або заміні ідентифікаційних номерів транспортного засобу притаманні необхідні для криміналізації характер та ступень суспільної небезпечності, що мають потребу криміналізації, оскільки кримінальна відповідальність та інші види юридичної відповідальності за означені діяння, крім ст. 290 КК України, у чинному законодавстві відсутні. Чинне вітчизняне законодавство містить лише адміністративно-правові заборони щодо експлуатації і реєстрації транспортних засобів із знищеними, підробленими або заміненіми ідентифікаційними номерами.

Що стосується заздалегідь обцяного знищення, підробки або заміни ідентифікаційного номера транспортного засобу, то такі дії, на наш погляд, мають бути кваліфіковані за сукупністю злочинів, передбачених ст.ст. 290 КК, ч. 5 ст. 27 КК і за іншою відповідною статтею.

Наприклад, А.В. Лесних спеціально досліджуючи проблематику розслідування підробки або знищення ідентифікаційного номеру транспортного засобу справедливо стверджує, що небезпечність розгляданого злочину полягає у тому, що попадаючи у легальний обіг, транспортний засіб із підробленими або знищеними ідентифікаційними номерами викривляє реальні події та факти. Сфальсифіковані або підроблені номери не дозволяють органам державного управління судити про статус транспортного засобу, реальних правах громадян на той чи інший транспортний засіб. Це незнання приводить до прийняття неправильних рішень.

Суспільна небезпека підробки або знищення ідентифікаційного номера, номера кузова, шасі, двигуна полягає також у тому, що транспортні засоби із сфальсифікованими номерами найчастіше служать засобом вчинення або приховування інших злочинів. Менш за все досліджуваний злочин передуває вчиненню іншого злочину¹.

Отже, з об'єктивної сторони досліджуваного злочину, ступінь суспільної небезпечності діяння, що потребує його заборони під страхом кримінального покарання, залежить від інтенсивності знищення, підробки або заміни ідентифікаційних номерів транспортного засобу, яка визначається способом вчинення діяння; наслідками, які наступили, або поставлені під загрозу настання в результаті вчинення зазначеного діяння, а також обставинами часу і місця вчинення діяння; знаряддями його вчинення.

Таким чином, на наш погляд, законодавець обґрунтовано встановив відповідальність за знищення, підробку або заміну ідентифікаційних номерів транспортного засобу з урахуванням основної ознаки злочину і найголовнішої умови криміналізації злочинів – суспільної небезпечності.

¹ Див.: Лесних А.В. Расследование подделки или уничтожения идентификационного номера транспортного средства: Дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09 / Лесных Андрей Владимирович. - Краснодар, 2001. - С. 36 - 37.

Однак, зрозуміло, що всі питання криміналізації складу знищення, підrobка або заміна ідентифікаційних номерів транспортного засобу на підставі суспільної небезпечності не можуть бути вирішеними в односторонньому порядку. Сподіваємося, що висвітлена проблематика надасть підстави для подальшого розвитку наукових ідей з питань криміналізації або декриміналізації складу знищення, підrobки або заміни ідентифікаційних номерів транспортного засобу.

Використана література:

1. Борисов В.И., Гизимчук С.В. Уголовная ответственность за нарушение правил, норм и стандартов, обеспечивающих безопасность дорожного движения. – Х.: Консум, 2001. – 160 с.
2. Кауфман М.А. Пробелы в уголовном праве: понятие, причины, способы преодоления. – М.: Издательство "Юрлитинформ", 2007. – 304 с.
3. Лесних А.В. Расследование подделки или уничтожения идентификационного номера транспортного средства: Дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09 / Лесных Андрей Владимирович. – Краснодар, 2001. – 211 с.
4. Мисливий В.А. Злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту: Монографія. – Д.: Юрид. акад. Мін-ва внутр. справ, 2004. – 380 с.
5. Митрофанов А.А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація. Дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2005. – 187 с.
6. Основания уголовно-правового запрета: Криминализация и декриминализация / [В.Н. Кудрявцев, П.С. Дагель, Г.А. Злобин и др.; Отв. ред. В.Н. Кудрявцев, А.М. Яковлев]. – М.: Наука, 1982. – 303 с.
7. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 квітня 2005 р. № 5 "Про практику застосування судами законодавства про кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом" // Вісник Верховного Суду України. – 2005. – № 5. – С. 9 – 12.
8. Уголовное право России: Общая часть: Учебник / Под ред. Н.М. Кропачева, Б.В. Волженкина, В.В. Орехова. – СПб.: Издательский Дом С.-Петербург. гос. ун-та, Издательство юридического факультета С.-Петербург. гос. ун-та, 2006. – 1064 с.
9. Уголовное право Украины: Общая часть. Учебник / Отв. ред. Кондрачев Я.А. / Под ред. Климьенка В.А., Мельника Н.И. – К.: Атика, 2002. – 448 с.
10. Хавронюк М.І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України. – К.: Істина, 2004. – 504 с.
11. Швець В.Д., Грицак В.М., Василькевич Я.І., Гацелюк В.О. Законодавча реалізація кримінально-правової політики: аналіз законопроектної діяльності Верховної Ради України V скликання з питань кримінального права / Вступне слово проф. Мельника М.І. – К.: Атика, 2008. – 244 с.

Стаття надійшла до редколегії 12.05.2010 р.